

GONDOLATOK A HATÁRŐRSÉG ÁLTAL IS VÉGEZHETŐ TITKOS ADATGYŰJTÉSEKRŐL ÉS A NYOMOZÁSI BÍRÓRÓL

A nemrégőtől hatályos büntető eljárási törvény (1998. évi XIX.) – sok-sok apró vitát kiváltó - alkalmazása kapcsán olyan részletszabályokat, intézményeket kívánok értelmezni, amelyek érintik (érinthetik) a Határőrséget mint nyomozó hatóságot is, így a határrendészeti olvasóközönség érdeklődésébe is tartozhatnak.

I. A titkos adatgyűjtés

A cím megjelölés nem véletlen, nem elírás, ugyanis ezzel a kifejezéssel tudom összefoglalni a nyomozás elrendelését követően, a nyomozás során végzett, büntetőeljárási törvényben is szereplő titkos adatszerzést (memotechnikai műszóval TASZER) és a nyomozás elrendelése előtti titkos információgyűjtést (memotechnikai műszóval TINFOGY).

1.1. A titkos adatszerzés

1.1.1. A titkos adatszerzésről általában

Figyelemmel az ország, a kontinens és a világ bűnözésében az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásaira, gondolok itt elsősorban a szervezettség, globalizáció erőteljes erősödésére, bizonyon állíthatjuk, hogy a hagyományos, nyílt nyomozási módszerek nem elegendőek az eredményes bűnüldözés megvalósításához. Konspirált, széleskörű munkamegosztásban, jelentős emberi és anyagi erőforrásokkal dolgozó hálózatokkal (személyekkel) szemben csak titkos felderítési módszerekkel, kiterjedt spektrumú humán és technikai eszközökkel lehet hatékonyan fellépni. Ezek részletes krimináltaktikai és krimináltechnikai módszertanát a kriminalisztika fogalmazza meg¹⁸⁹. A büntető eljárásjog az alkalmazás jogi, törvényességi kereteit adja meg. A Be. már a jogállami követelményeknek megfelelően magában foglalja a titkos adatszerzés szabályozását, ami nóvum, hiszen korábban ilyen rendelkezések nem voltak a büntető eljárási kódexekben¹⁹⁰. Titkos belső parancsok alapján jártak el a nyomozóhatóságok, holott működésük alapvető emberi jogokat érintettek¹⁹¹. Az áttörés az (azóta már az 1995. évi CXXV. törvénnyel hatályon kívül helyezett) 1990. évi X. törvénnyel indult, ami – a rendszerváltás hajnalán – elsőként szabályozta a titkosszolgálati eszközöket. Ezt a rendőrségről szóló 1994. XXXIV. törvény, a

¹⁸⁹ Lásd erről részletesebben: Tremmel Flórián-Fenyvesi Csaba-Herke Csongor: Kriminalisztika tankönyv és atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.

¹⁹⁰ Lásd erről részletesebben: 1/1999. II. 24. és, 23/1999. (VI. 30) AB határozatok

¹⁹¹ Lásd erről az (egyszerűsített formában megjelölt) Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban EJE) 8. cikkét is.

vámjogról, a vámeljárásról, valamint a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvény, a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény és a határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvények követték. (Összességében jelenleg az ügyészséget is beleértve négy nyomozati feladatot ellátó szerv és öt titkosszolgálat, valamint a rendészet belső védelmi (biztonsági) szolgálata jogosult titkos információ gyűjteni.)

Napjainkban már jól körülhatárolhatóan megkülönböztethető a két titkos módszertan, nevezetesen:

- a titkos információgyűjtés (TINFOGY) és
- a titkos adatszerzés (TASZER).

Előbbi a rendőrségi, nemzetbiztonsági, határőrségi, vám, illetve ügyészségi törvényben kapott helyett, utóbbi a Be.-ben. Jelen tanulmányban a Be.-hez kapcsolódó utóbbi részletezem, ám összehasonlításukat is elvégzem olyképpen, hogy a legfontosabb jellemzőikről egységes táblázatot mutatok be az I. rész végén.

Egyúttal jelzem, hogy az itt taglaltak a bírói vagy igazságügyminiszteri engedélyhez kötött eszközök, ám ezeken kívül az adatgyűjtés körében léteznek egyéb – a rendőri szakzsargon szerint szintén „operatív” - titkos eszközök és módszerek, amelyekhez ezen személyek hozzájárulása – mivel alapvető emberi jogokat, védendő jogtárgyakat nem érintenek – nem kell. Ilyen információgyűjtésnek tekinthető:

- az informátor,
- a bizalmi vagy titkosan együttműködő személy alkalmazása,
- a puhatoló vagy kilétét leplező fedett nyomozó információ gyűjtése, adat ellenőrzése,
- a fedőokirat kiállítása vagy fedőintézmény létrehozása rendőri jelleg leplezésére,
- a személy, helyiség, épület vagy más objektum, illetve terep vagy jármű megfigyelése,
- a hang- és képrögzítés,
- csapda alkalmazása,
- minta-, ál-, vagy bizalmi vásárlás,
- bünszervezetbe való beépülés,
- ellenőrzött szállítás,
- sértetti szerepkör rendőrrel helyettesítése,
- információs rendszerek létrehozása,
- az engedélyhez kötött eseteken kívül lehallgatások, észlelteknél technikai eszközökkel való rögzítése (pl. parkbeli beszélgetést), hatósági engedélyhez kötött távközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből való információgyűjtés¹⁹².

Pontosított törvény- és szóhasználati értelmezéssel azt állapíthatjuk meg, hogy a titkos információgyűjtésnek van bírói, illetve igazságügyminiszteri (közrend, illetve nemzetbiztonsági célból) engedélyhez kötött de egyúttal nem kötött része is. Az engedélyes csak a nyomozás elrendeléséig alkalmazható (onnantól már titkos adatszerzés lehet csak), a nem engedélyköteles része folytatható a továbbiakban is, szűk körben ügyészi engedéllyel (fedett nyomozó, együttműködő személy, adatkérés pl. banktitok, mobilhíváslista kérés esetében). A titkos adatszerzés azonban csak bírói engedélyhez kötött lehet és csak a nyomozás elrendelését követően az iratmegismerésig tarthat.

¹⁹² Rtv. 64.§ (1) a)-g) pontok, illetve NBHtv. 54.§ (1) a)-j) pontok, Hőr tv. 59.§ (1)-(3) bek.; Vámvtv. 174§ (4)-(5) bek.; Ügyészségi tv. 9/A (1)-(6) bek.

Az itt kifejtettek az alábbi táblázatban foglalhatók össze.

Titkos eszközök és módszerek rendszertani felosztása		
Titkos információgyűjtés		Titkos adatszerzés
Bírói vagy igazságügyi miniszteri engedélyhez kötött	Bírói engedélyhez nem kötött	Bírói engedélyhez nem kötött
A nyomozás elrendeléséig tarthat	A nyomozás elrendelése előtt, és a nyomozás alatt is alkalmazható	Csak a nyomozás elrendelése után, legfeljebb az iratmegismerésig
<ul style="list-style-type: none"> • titkos magánlak-kutatás és technikai rögzítése • magánlakás megfigyelése és rögzítése • küldemények (K-ellenőrzés) megismerése és rögzítése • távközlemények megismerése és technikai rögzítése • Internet vagy más számítástechnikai levelezés adatainak megismerése és felhasználása 	<ul style="list-style-type: none"> • informátor, bizalmi, titkosan együttműködő személy alkalmazása (+együttműködőhöz ügyészi eng.) • puhatoló vagy kiletét leplező fedett nyomozó információgyűjtése, (+ügyészi eng.) • adat ellenőrzése • fedőokirat kiállítása vagy fedőintézmény létrehozása rendőri jelleg leplezésére • személy- helyiség, épület más objektum, terep-, járműmegfigyelés, valamint hang- és képrögzítés • csapda alkalmazása • minta-, ál-, bizalmi vásárlás • bünszervezetbe beépülés • ellenőrzött szállítás • sértetti szerepkör rendőrrel helyettesítése • információs rendszerek létrehozása • az engedélyhez kötött eseteken kívül lehallgatás, az észlelt technikai eszközökkel rögzítése • hatósági engedélyhez kötött távközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információ gyűjtése. (+ügyészi eng.) 	<ul style="list-style-type: none"> • magánlakás technikai megfigyelése • küldemények, • hírközlési adat • számítástechnikai rendszerrel továbbított adatok

Elsőként tekintünk át melyek azok a konkrét titkos adatszerző (TASZER)

tevékenységek, amelyek a Be. hatálya alá tartoznak. [200.§ (1) a)-b)-c)] A kifejezés alatt az alábbiakat értjük:

- a) magánlakásban történtek technikai eszközzel való megfigyelése és rögzítése,
- b) levelek, egyéb postai küldemények, valamint telefonvezetéken vagy más hírközlési rendszer útján továbbított közlés tartalmának megismerése, technikai eszközzel rögzítése,
- c) számítástechnikai rendszer útján továbbított és tárolt adatok megismerése és felhasználása.

Az első kategóriában a nyomozóhatóság titkos módon beltérbe felszerelt, vagy kívülről használt (video)kamerákkal, illetve hallgatókkal („poloskákkal, hangpuskákkal”) figyeli, illetve rögzíti a magánlakásbeli eseményeket. A második kategóriában a hírközlési eszközök „blokkolása” történik meg, amibe beleértendő a fax, távirat, és az összes telefonfajta (vezetékes, mobil, stb.) „lehallgatása”, az adat - régi kifejezéssel élve – kifürkészése, egyúttal rögzítése a későbbi bizonyítékként való felhasználása érdekében. Végül a harmadik csoportban jelennek meg a számítógépek adatai, az e-mailek, internet adatok, kapcsolatok titkos ellenőrzése, feltárása.

Miután alapvető emberi jogokat érintenek (pl. magánlakás, magántitok, sérthetetlensége) mindezeket csak többszörös megszorítással lehet igénybe venni. A megszorítások köre:

- a) általános alapkövetelmények megléte esetén,
- b) meghatározott célra,
- c) speciális bűncselekmények, körülmények esetén,
- d) meghatározott személyekkel szemben,
- e) időbeli korlátok között,
- f) szigorú formai követelmények alapján, bírói engedéllyel.

Ad a) A TASZER alkalmazásának általános alapkövetelményei között hármat találunk:

- szükségesség (megalapozottan feltehető, hogy más módon a bizonyíték beszerzése kilátástalan)
- arányosság
- az eredmény valószínűsége.

A feltételek konjunktívek, mindegyiknek fenn kell állnia az alkalmazáshoz. Ha bármelyik hiányzik, a titkos eszköz nem alkalmazható. Ez persze csak az indítvány elbírálásánál merül fel, mert utólag már – eredményessége esetén – nem vitatható, bármelyik hiánya nem tesz kizárttá, jogellenessé a beszerzett bizonyítékot.

Ad b) Az eszköz specialitásával szemben a célok nem túlságosan speciálisak, mondhatjuk általánosak. Ennek a megszorításnak nem nehéz eleget tenni, miután a nyílt nyomozási cselekmények esetében is elmondhatjuk a következő célokat;

- az elkövető kilétének megállapítása,
- az elkövető tartózkodási helyének megállapítása,
- az elkövető elfogása,
- bizonyítási eszköz felderítése.

Ad c) A titkos eszközöket csak kiemelt társadalomra veszélyességű, tárgyi vagy személyi okok miatt súlyos (szándékos) bűncselekmények, különleges körülmények között szabad bevetni. Helyes, hogy a törvény [201.§ (1) bek.] taxatív felsorolja ezeket;

- „ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő szándékos, továbbá
- országhatáron átnyúló bűnözéssel kapcsolatos,
- kiskorú ellen irányuló,
- sorozatban vagy szervezett elkövetéssel megvalósuló (idértve az üzletszerűen, bűnszövetségben vagy bűnszervezetben történő elkövetést is),
- kábítószerrel vagy kábítószernek minősülő anyaggal kapcsolatos,
- pénz- vagy értékpapír-hamisítással kapcsolatos,
- fegyveresen elkövetett bűncselekmény vagy ilyen bűncselekmény kísérletének, illetőleg előkészületének gyanúja miatt folyik.”

Ad d) A titkos eszköz nem mindenkivel szemben alkalmazható, csak meghatározott körben. A kriminalisztikai szakkifejezés szerint a célszemélyek körébe tartozik;

- elsősorban a gyanúsított, (itt nem alkalmazható a terhelt átfogó kifejezés, mivel a titkos eszköz csakis kizárólag a nyomozási szakban élhet)
- lehet a potenciális gyanúsítottal szemben (aki a bűncselekmény elkövetésével a nyomozás addigi adatai alapján gyanúsítható, de még ezt nem közölték vele; tehát az egyszerű személyi gyanú fennállása esetén is alkalmazható),
- mással szemben akkor lehet, ha az előbbi két személlyel bűnös kapcsolattartásra merült fel adat, vagy ilyen kapcsolat megalapozottan feltehető (ehhez is elegendő az egyszerű gyanú).

A „más személyek” között további megszorító rendelkezés, hogy az ügyben védőként eljáró ügyvéddel (a védőügyvéddel), mint célszeméllyel szemben csak akkor alkalmazhatók a fentebb felsorolt titkos eszközök, ha az ügyvéddel szemben a terhelt ellen folyamatban levő ügygel összefüggő bűncselekmény megalapozott gyanúja merült fel. Ez a korlátozás – nagyon helyesen - kiterjed az ügyvéd magánlakására, irodájára, összes telefonvezetékére, hírközlési eszközére, mind postai mind elektronikus levelezésére, összes küldeményére. A védői titok védelmére hivatott másik korlátozó intézkedés, hogy ez a megszorítás kiterjed a rendőrségi fogdák és a büntetés-végrehajtási intézetek (beleértve a javítóintézeteket is) ügyvédi beszélő helyiségeire is.

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az üveg-plexifallal ellátott rendőrségi fogdai ügyvédi beszélő helyiségekben nincs is szükség titkos eszköz alkalmazására, mivel nyílt fülekkel is hallható az egymással szinte kiabáló, de a fal miatt mindenképpen a védői titkot, intimitást sértő módon hangos beszélgetésre kényszerülő védő és terhelt dialógusa.¹⁹³

Az ügyvédi telefonvonalak lehallgatásával kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bírósága (European Court of Human Rights-ECHR, a továbbiakban EJEB) ügykörében is született döntés. A Kopp Svájc elleni 1998-as ügyében a Bíróság megállapította a jogsértést, mivel a 8. cikk szerinti magán- és családi élet tisztetletben tartásához való jogot hágták át a

¹⁹³ Lásd erről részletesebben a szerző (A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002. 188. o.) monográfiájában foglaltakat.

svájci hatóságok, amikor a kérelmező ügyvédi irodájában törvénytelenül lehallgatták beszélgetéseit.¹⁹⁴

Ad e) A titkos adatszerzés csak a nyomozás ideje alatt történhet. A nyomozás elrendelése az alsó, a nyomozás iratainak megismerése a felső határa. Ebben az intervallumban 90 napig, illetve egyszeri meghosszabbítása esetén maximum 180 napig tarthat. A halaszthatatlan (*periculum in mora*) esetet kivéve szükség van a nyomozást elrendelő feljegyzésre, enélkül nem is lehet az elrendelésére irányuló indítvány formailag megfelelő. Az iratmegismerésnél pedig az első gyanúsított (ha több van) iratmegismerését kell alapul venni, az a pont, ameddig tarthat a titkos adatszerzés. Amennyiben a nyomozás elrendelése előtt volt titkos eszköz alkalmazás, az csak a titkos információgyűjtés (TINFOGY) keretében folyhatott jogszerűen. Ha időközben elrendelik a nyomozást, akkor a titkos információgyűjtés mintegy átalakul, csak a Be. szerinti titkos adatszerzés (TASZER) folytatható. [200.§ (3)-(4) bek.]

Ad f) A legfőbb formai követelmény, hogy a titkos adatszerzést a bíróság, azon belül a nyomozási bíró engedélyezheti, ügyészi indítványra. Az ügyésznek, mint a nyomozás urának (*dominus litis*) indítványában részleteznie kell;

- az ügyészi szerv, nyomozó hatóság megnevezését,
- a nyomozás elrendelés időpontját,
- az ügy számát,
- volt-e, van-e titkos információgyűjtés, illetve azt ki végezte milyen adatokat szerzett meg,
- a titkos adatszerzés tervezett alkalmazásának helyét, telefonlehallgatás esetén a kapcsolási számot (akár vezetékes, akár mobil),
- az érintett (célszemély) nevét, azonosítási adatait,
- az eszköz, illetve módszer megnevezését,
- a tervezett tartam kezdő és befejező időpontját, napban, órában megjelölve,
- az a)-b)-c)-d)-e) pontokban részletezett megszorító feltételek meglétét,
- halaszthatatlan (sürgősségi) elrendelés esetén az okát és időpontját,
- csatolni hozzá az indítványt megalapozó iratokat,
- meghosszabbítási indítványnál a korábbi engedélyezés óta keletkezett iratokat,

A nyomozási bíró 72 órán belül dönt az indítványról. Azt elutasítja, vagy helyt ad teljesen, illetve részben. Helytadás esetén meghatározza, hogy kivel szemben, milyen titkos eszköz, módszer mettől meddig alkalmazható. [203.§ (4) bek.]

Halaszthatatlan (sürgősségi) esetben nemcsak a bíró, hanem az ügyész is jogosult 72 órányi időtartamra elrendelni a titkos adatszerzést, azonban egyidejűleg az engedélyezés iránti indítványt is elő kell terjeszteni. Ha a bíróság ezt elutasítja, változatlan ténybeli alapon újabb halaszthatatlan elrendelésnek nincs helye, és ez ellen fellebbezés sincs.

Ha áttekintjük a felsorolt hat megszorítást, akkor azt látjuk, hogy az általános követelményeket támasztó első kettőn (a-b pontokon) kívül a többi négy (c-d-e-f pontok) megsértése mind jogellenessé (nem perrendszerűvé) teszi az oly módon megszerzett adatokat, azok a kizárt bizonyítékok körébe tartoznak. Megállapíthatjuk ezt anélkül, hogy ezt a törvény minden esetben *expressis verbis* kijelentené.

¹⁹⁴ Magyarul megjelent: Bírósági Határozatok (a továbbiakban BH) 1998/12. 955-957. o.

1.1.2. A titkos adatszerzés végrehajtása, eredményének megismerése és felhasználása

Magát a titkos adatszerzést a rendőrség, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatok speciális alegységei hajtják végre, akikkel – ennek érdekében, külön jogszabályokban részletezett módon – együttműködésre kötelezettek a hírközlési-postai-számítástechnikai hálózati szolgáltatók.

Az ügyésznek illetőleg a nyomozó hatóság vezetőjének több kötelezettsége is van a titkos adatszerzéssel kapcsolatban. Egyrésztől haladéktalanul meg kell szüntetnie a titkos adatszerzést, ha [204.§ (3) bek.]

- a) „*halaszthatatlan elrendelés esetén a bíróság az indítványt elutasította,*
- b) *az engedélyben meghatározott célját elérte,*
- c) *az engedélyben megállapított időtartam eltelt,*
- d) *a nyomozást megszüntették,*
- e) *nyilvánvaló, hogy a további alkalmazásától sem várható eredmény.*”

Mindezeknél a törvény csak az a) és az e) pontok esetében nevesítette a kizárt bizonyítékokat a 206.§ (4) bekezdésében, álláspontom szerint azonban a jogellenesség az összes itt és a továbbiakban körülírt kötelezettség körében is fennáll.

Ugyanezen személyeknek adatmegsemmisítési kötelezettsége is van a cél szempontjából érdektelen, illetve az ügyben nem érintett személyekkel kapcsolatban rögzített adatokra. Plusz követelmény az utólag, bíró által nem engedélyezett, halaszthatatlan módon beszerzett titkos adatoknál, hogy azokat nem 8 napon belül, hanem haladéktalanul kell megsemmisíteni. [204.§ (4) bek.] Mindezek szintén a kizárt bizonyítékok körébe tartoznak.

Harmadsorban folyamatos adatmegóvási és titoktartási kötelezettségük van az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvényben szabályozottak szerint. A titkos adatszerzést engedélyező nyomozási bíró ilyen irányú megkeresésére az ügyész köteles bemutatni az addig beszerzett adatokat. Mintegy törvényességi kontrollként megvizsgálja az alkalmazást és ha megállapítja, hogy az engedély kereteit túllépték, a titkos adatszerzést - jogorvoslat nélküli határozattal - megszünteti, más törvénysértés esetén megszüntetheti. [205.§ (3) bek.]

Az ügyész negyedsorban kötelezettsége, hogy a titkos adatszerzés tényéről, annak bevezését követően, értesíti a bírói engedélyben érintettet, ha ellene nem indult büntetőeljárás és az értesítés a büntetőeljárás sikerét nem veszélyezteti. Mindkét feltételnek teljesülnie kell, csak akkor kell értesíteni. Az irodalomban sokat vitatott intézkedés jogállami követelmény, miközben bizton számíthatunk arra, hogy a (például) távbeszélője lehallgatásáról értesített érintett egész életében rettegni fog telefonálása során, miközben ő maga tényleg csak legfeljebb „érintett” volt az ügyben, de semmi jogelleneset nem követett el és nem is tervezett. Így a törvényi követelmény alkalmazását a magam részéről csak nagyon erős megszorításokkal tartom elfogadhatónak.

Látásom helyességét támasztja alá az EJEB gyakorlata is. A Klass és Társai Németország elleni 1978-as ügyében a Bíróság kimondta, hogy ha a titkos beavatkozás megfelelt a 8. cikk 2. pontja szerinti bírói követelményeknek, kontrollnak, akkor önmagában nem egyezményesértő, ha az egyént utólag sem tájékoztatják a megfigyelésről.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Lásd részletesebben: BH 1994/11. 878-880. o.

Egyébiránt az EJEB szerint három kritériumnak kell megfelelni a titkos adatszerzés szabályozásának:

- a beavatkozást belső törvényekben kell meghatározni, annak önmagában véve is meg kell felelnie a jogállamiság követelményének,
- a szabályozásnak kellően megismerhetőnek kell lennie,
- a szabályokban rögzített tevékenységnek „ésszerűen előreláthatónak” kell lennie.¹⁹⁶

Immáron ötödik kötelezettség, hogy a titkos adatszerzés végrehajtásáról aláírt jelentést kell készíteni az ügyészi vagy nyomozó hatóság vezetőjének, amely tartalmazza a

- lefolyását,
- milyen eszközt, módszert meddig és hol alkalmaztak,
- kit érintett,
- a meg nem semmisített adatok forrásának helyét, idejét
- a cél elérés tényét, vagy hiánya esetén annak okát.[204.§ (5) bek.]

A jelentés feltétlenül szükséges az ügyész számára, ha okirati bizonyítékként kívánja felhasználni a titkos adatszerzés eredményét a nyílt büntetőeljárásban. Bizonyítékká egyébként akkor teheti, ha az mással nem pótolható. Ekkor a felhasználással az adat államtitok jellege megszűnik, kivéve ha az adat a megszerzés módjától függetlenül államtitok. Ebben az esetben az államtitok gazdájának feloldási engedélye is kell.

A jelentést az engedélyezés iránti indítványával, valamint a bíróság engedélyező határozatával együtt (a három dokumentumot) csatolja a nyomozás irataihoz. [206.§ (1)- (2) bek.]

Perrendszerű bizonyítékká tehető a nyomozás elrendelése előtt titkos információgyűjtés során beszerzett - államtitoknak minősülő - adat is, ha a titokgazda az államtitok minősítést feloldja és megfelel az a-f pontokban felsorolt általános követelményeknek, illetve ha a felhasználás célja megegyezik a titkos adatszerzés vagy titkos információgyűjtés eredeti céljával. [206.§ (4) bek.]

II. A nyomozási bíró

A titkos adatszerzés törvényi beemelése mellett jelentős újdonság a nyomozási bíró, mint új főszemély életre keltése, a büntető eljárásbeli bevezetése.

2.1. A nyomozási bíróról általában

A nyomozási bíró intézményének bevezetése tulajdonképpen a nyugati jogállamok eljárásjogi intézményeinek pozitív és negatív szelekcióját is megjeleníti. Vitás volt ugyanis, hogy a magyar büntető eljárásjogban a lényegében francia eredetű vizsgálóbíró (juge d'instruction – ejtsd: zsüszdensztrükszion) vagy a legutóbbi évtizedekben főleg német jogterületeken kialakult „nyomozási bíró” (Ermittlungsrichter) intézményére van-e szükség.¹⁹⁷ A vita az utóbbi javára dőlt el, figyelemmel arra is, hogy magában

¹⁹⁶ Lásd: Malone Egyesült Királyság elleni 1984-es ügye. BH 1994/5. 395-398. o.; Valenzuela Contreras Spanyolország elleni 1998-as ügye, Emberi Jogi Füzetek (a továbbiakban EJF) 1999/2. 15-16. o.; Amann Svájc elleni 2000-es ügye, EJF 2001/1. 16-17. o.)

¹⁹⁷ Lásd erről részletesebben: Fenyvesi Csaba-Herke Csongor-Tremmel Flórián: Uj magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. 425-439. o.

Franciaországban is eltörölték a vizsgálóbírói intézményt. A vizsgálóbíró egyébként is elsősorban – kiemelkedő tárgyi súlyú ügyekben - bűnüldöző funkciót gyakorolt. A nyomozási bíró eltérő funkcióját az indokolja, hogy a nyomozásban óhatatlanul felmerülnek igen súlyos (pl. emberi jogokat korlátozó) vagy igen kényes (pl. tanúvédelem, titkos információszerezés) kérdések is, amelyeknek megnyugtató megoldását, eldöntését a kontradiktórius jelleg biztosíthatja. Nyomozási bíró közreműködése esetén ugyanis következetesen elkülöníthető a vád, a védelem és az ítélezés (döntéshozatal) funkciója, jól kezelhetővé válnak az észrevételezési, indítványtételi jogok, s nem utolsósorban megnyílnak a kellő biztosítékokkal övezett jogorvoslati lehetőségek is amellet, hogy a döntési jog az ügyben nem érdekelt (független és tárgyilagos) alanyt illeti meg.

Elnevezése egyébként első pillanatra zavaró lehet, mintha a nyomozás lenne a fő feladata, mintha ő lenne a nyomozást folytató bíró. Valójában csak később idézett részcsелеkményei lehetnek a nyomozásban. Elnevezése sokkal inkább abból ered, hogy a büntetőeljárás nyomozási szakában látja el jogállami, emberjogi garanciális feladatait. Eljárása, csakúgy mint státusza különleges, de nem tartozik a külön eljárások körébe, miután nem dönt az ügy érdemében, nem tölt be ítélezési, elbíráló (bűnösítő-felmentő-szankcionáló) funkciót.

2.2. A nyomozási bíró feladatai

Hangsúlyozom ismételten, hogy a nyomozási bíró – ritka kivételtől (bírószágitárgyalási szakban is lehet speciális, különösen védett tanú kihallgatása) eltekintve - a vádirat benyújtása előtti (nyomozási) szakaszban funkcionál. Általában a megyeszékhelyeken levő helyi bíróságokon működnek, mint a megyei bíróság elnöke által kijelölt bírák. Számuk – a fővárost nem említve – egy-négy között mozog. Lehetőség van nem megyeszékhelyi bíróságon is a kijelölésükre. Már itt jelzem, hogy függetlenül attól milyen bírósági hatáskört (helyi vagy megyei) von maga után a vizsgált bűncselekmény, a nyomozási bíró mindig helyi szinten jár el. (Tehát megyei hatáskörű emberölési ügyben is a helyi bíróságon működő nyomozási bíró hallgat ki különösen védett tanút, engedélyez titkosszolgálati adatszerzést, tartóztat le.¹⁹⁸)

A nyomozási szakhoz tartozását erősíti az a rendelkezés is, hogy az eljárása során felmerült, állam által előlegezett bűnügyi költségeket a nyomozással rendelkező, az ügyész előlegezi, az nem a bíróság, hanem az ügyészség költségvetését terheli. [291.§ (3) bek.]

A nyomozási bíró döntési kompetenciájába tartozik 207.§ (2) bek.]

- a bíróság hatáskörébe tartozó kényszerintézkedésekkel
- elmeállapot megfigyelésével kapcsolatos indítványok,
- a védő kizárása,
- titkos adatszerzés engedélyezése és megszüntetése,
- nyomozás folytatása korábbi megszüntetést követően,
- tanú különösen védetté nyilvánítása ügyészi indítványra,
- felülbírálati indítvány elbírálása,
- rendbíróság elzárásra átváltoztatása.

¹⁹⁸ Lásd részletesebben: Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.

Mint utaltam már rá, szűk körben és kivételesen speciális nyomozási cselekményeket is végez. Ezek közé tartoznak az alábbi cselekmények:

- a különösen védett tanú,
- az életét közvetlenül veszélyeztető állapotban levő tanú,
- a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatása, ügyészi indítványra,
- bizonyítás felvétele – a bizonyíték megsemmisülésének veszélye esetén,
- gyanúsított zártcélú távközlő hálózat útján való kihallgatása szélesebb körű (ügyész, védő, terhelt, illetve a második esetben kiegészül még a tanú ügyvédjével, kiskorú tanú gondozójával és törvényes képviselőjével) indítványozás alapján.

Nem beszélhetünk döntésről, legfeljebb döntési „sugalmazásról” abban az esetben, amikor a nyomozási bíró azt észleli, hogy a nyomozás felfüggesztésének vagy megszüntetésének lehet helye. Erről a nyomozással rendelkezőt, az ügyészt legfeljebb értesíti, ami egyúttal - a törvényi szóhasználatból úgy tűnik - a meggyőződés alapján kötelezettséget is jelent a nyomozási bírónak. [209.§ (4) bek.]

Egy éven túli előzetes letartóztatás meghosszabbításánál, valamint a másik súlyos kényszerintézkedés, az ideiglenes kényszergyógykezelés felülvizsgálatára irányuló eljárás során – további garanciális tényezőként, kontrollként - nem a nyomozási bíró, hanem csak a rá vonatkozó szabályok szerint a megyei bíróság egyesbírája folytatja le (pl. ülést kell tartania minden alkalommal, amikor hosszabbításra érkezik indítvány, mivel hat hónapon túli a kényszerintézkedés).

2.3 A nyomozási bíró ülése, határozatai

A nyomozási bíró a fenti kérdésekben dönthet iratok alapján („magányosan”) vagy ülésen („társaságban”). Előbbi az általános, miközben a törvény a különlegeset, a szűkebb körűt, az ülést emeli ki. Ülést akkor tart a nyomozás bíró, ha az indítvány tárgya [210.§ (1) bek.]

- személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó kényszerintézkedés,
- előzetes letartóztatás 6 hónapon túli meghosszabbítása,
- óvadék elfogadása,
- elemeállapot megfigyelésének elrendelése, (bár mellőzhető, ha a terhelt állapota miatt nem jelenhet meg, vagy jogai gyakorlására képtelen) [210.§ (2) bek.],
- bizonyítási cselekmény elvégzése (tanúk kihallgatása, megsemmisülhető bizonyítékra bizonyítás felvétele).

Minden egyéb kérdésben, ülés mellőzése, illetve nem jogosulttól származó indítvány esetén iratok alapján dönt, ám joga van bármelyik esetben ülést tartania.

Az ülés határnapját a nyomozási bíró határozza meg, amelyre az ügyész gondoskodik a terhelt megjelenéséről, a védő értesítéséről, feltéve ha az indítványt is ő tette. Ha más személy (pl. terhelt, védő, gondozó, törvényes képviselő, tanú ügyvédje), akkor mindezek a nyomozási bíró feladatai.

Hallgatólagos indítványelejtésnek tekinthető, ha az indítványozó az ülésen nem jelenik meg, úgy kell tekinteni, mintha visszavonta volna az indítványát. Az egyéb résztvevők meg nem jelenése nem gátolja az ülés megtartását, kivéve ha az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésénél a terhelt - állapota miatt - nem tud megjelenni, akkor a védő részvétele kötelező, nélküle megtartani nem lehet.

Az ülésen az indítványozónak, rendszerint az ügyésznek elő kell adnia az indítványát megalapozó bizonyítékokat, vagy írásban vagy szóban. Ezeket joga van megismerni a jelenlevőknek, mindenekelőtt a védőnek és a terheltnek. Miután a legtöbb ülést előzetes letartóztatás elrendelése, illetve hosszabbítása miatt tartja a nyomozási bíró, el is jutottunk az egyik gyakorlatban élesen felmerülő – a kényszerintézkedéseknél részletesebben taglalt - kérdéshez. Nevezetesen, hogy gyakorta sokkal inkább feltételezéseket, bizonyíték nélküli általános tapasztalatokat ad elő az indítványozó a letartóztatási különös feltételek között, amire a védőügyvéd nem tud ellenérveket, miután jövőbeli, még meg nem történt eseményekre, feltételezésekre bizonyításelméletileg kizárt az ellenérv, ellentényállítás, ellenbizonyíték produkálása, végső soron az érdemi védekezés. Így, ha a nyomozási bíró nem elég határozott a törvényi előírás megkövetelésében, akkor a terheltnek, összességében a védelemnek nincs esélye a letartóztatás kivédésére. Ha a nyomozási bírónak lesz az angolszász irodalomból, jogalkotásból most átvett ésszerű kételye (reasonable doubt), akkor az indítványnak nem fog helyt adni.

A technikai fejlődésnek megfelelően az ülés zártcélú adatközlő hálózat útján is megtartható, ekkor – és immár a második eset – a védő részvétele kötelező. Olyannyira, hogy a védőnek az ülés egész tartam alatt a terhelttel azonos helyen kell tartózkodnia.

Kevésbé gyakori, ám előfordul bizonyítási cselekmény elvégzése is ülésen. Ide tartozik például az olyan tanú kihallgatása,

- akinek életét veszély fenyegeti,
- feltehető, hogy a tárgyaláson nem jelenhet meg,
- különösen védett,
- 14 éven aluli.

Az első két kategória esetében az ülésen jelen lehet a tanú ügyvédjén kívül, a terhelt és a védője is. Ez akkor is igaz, ha nem a védelem alanyai indítványozták a kihallgatását, hanem az ügyész. Mindkettő kivétel a tanú nyomozási kihallgatásán való jelenlét általános szabálya alól, ahol csak akkor lehet jelen a védő, ha ő vagy az általa védett terhelt indítványozta a tanú kihallgatását. Ennek az a magyarázata, hogy itt már érvényesülnie kell a kontradiktórius alapelveknek, mert feltehetően erre nem lesz lehetőség a bírósági, tárgyalási szakaszban. Mintegy „mini tárgyalás” folyik az ülés keretében. Ez pedig csak bírósághoz tartozó bíró előtt folyhat le, erre is szolgál a nyomozási bíró intézményének felállítása, működtetése.

Ugyanez már nem vonatkozik a maradék két kategóriára, a különösen védett és 14 éven aluli tanú akár vádemelés előtti, akár utáni kihallgatására. Ott a védelmük érdekében szűk körű az ülési jelenlét, előbbin a bírán, ügyészen kívül a tanú ügyvédje, utóbbin a tanú törvényes képviselője és gondozója lehet jelen. Előbbiről kivonat készül, amit az ügyészen kívül csak a nyomozó hatóság tagja ismerhet meg a vádirat benyújtásáig, utóbbi esetében a felvett jegyzőkönyvet a terhelt és a védő utólagos értesítés alapján az ügyésznél tekintheti meg.

Mindegyik tanúkihallgatásra érvényes, hogy külön indítványra a nyomozási bíró elrendelheti a jegyzőkönyv mellett kép- és hangfelvétel készítését is. A tanúk személyazonossági védelmét itt is biztosítani kell, szükség esetén hang- illetve képtorzítással, illetve zárt kezeléssel. [213.§ (4) bek.]

A nyomozási bíró döntési jogkörében határozatokat hoz, indokolt végzés formájában, az indítvány előterjesztésétől számított három napon belül. Tartalma szerint lehet az indítványnak

- helyt adó,
- részben helyt adó,
- elutasító.

Elutasítás esetén, változatlan alapon újabb indítványt nem lehet előterjeszteni. Ha megtörténik, nem kell érdemi döntést hoznia, nem kell ülést sem tartania. A végzést közölni kell az indítványozóval, és mindenkivel akire rendelkezést tartalmaz, kivéve a titkos adatszerzéssel, illetve különösen védett tanúval kapcsolatos döntéssel érintetteket.

Itt jegyzem meg, hogy a különösen védett tanúval kapcsolatos bizonyítási, nyomozási cselekmény szinte egyenrangú egy titkos adatszerzéssel; a szabályozásra tekintve egy speciális titkos adatgyűjtési formát látunk. Jellemzői nagyban hasonlítanak a bírói engedélyhez között titkos adatszerzéshez: nyomozási bíró végzi, csak az ügyész tud róla, titkos módon, időben és helyen történik, a védelem számára ismeretlen személy közreműködésével, eredménye csak a tárgyaláson vitatható, ott is csak áttételes módon.

A nyomozási bíró végzését ülésen kihirdeti a jelenlévőknek, ha iratok alapján döntött, akkor írásba foglalását követően – aminek sajna nincs törvényi határideje –, nyomban kézbesíti. A kézbesítésnél is figyelemmel van a titkos esetekre (különösen védett tanúra, titkos adatszerzésre) vonatkozó speciális titokvédelmi szabályok betartására.

2.4. A nyomozási bíró határozatai elleni jogorvoslat: a fellebbezés

Miután fellebbezés csak bírósági döntés ellen születhet az egész büntetőeljárás során, már az elnevezésből is kitűnően csak a nyomozási bíró határozata ellen merülhet fel, mint rendes perorvoslati forma a nyomozás során. Az jelenthet be fellebbezést, akivel a határozatot közölték. Kihirdetése esetén nyomban, távollévő jogosult az üléstől számított három napon belül teheti meg, míg kézbesített határozat esetén a kézbesítéstől számított három napon belül jelenthető be. [215.§ (1) bek.]

A fellebbezési jog nem korlátlan, nincs helye fellebbezésnek [215.§ (4) bek.]

- egyes kényszerintézkedések (közjegyzői, ügyvédi irodában, egészségügyi intézményben tartandó házkutatás, illetve ottani iratok lefoglalása [149.§ (6)-(8)]; halaszthatatlan ügyészi házkutatás, illetőleg iratok utólagos bírói határozatának beszerzésére irányuló indítvány elutasítása [151.§ (3)-(6)]; tanúvallomás megtagadására okot adó irat lefoglalására vonatkozó ügyészi indítvány elutasítása [153.§ (2) bek.],
- titkos adatszerzés engedélyezése [203.§ (4) és (6) bek.] és megszüntetése [205.§ (3) bek.] az ügyészi határozat ellen előterjesztett felülbírálati indítványi döntés [151.§ (2)] ügyész által kiszabott rendbírság bírói átváltoztatása [161.§ (6) bek.]
- egyes nyomozási cselekmények (különösen védett tanú, életét közvetlenül veszélyeztető állapotban levő, illetve tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatása [207.§ (3)-(4) bek.]
- az ülésen lefolytatandó bizonyítási cselekmény elvégzésére vonatkozó indítványról való határozat körében.

Ha mégis valaki fellebbez ezen esetekben, akkor – csakúgy mint a jogerős határozatok elleni fellebbezések esetében – a nyomozási bírónak még az elutasításról sem kell rendelkeznie, mellőzheti határozat meghozatalát. [215.§ (6) bek.]

Észrevételezem, hogy a fellebbezés kizárásával kapcsolatos 215.§ (4) bekezdés szabályozása kétszeres hivatkozást, visszautalást is tartalmaz, ami szinte lehetetlenné teszi az érdemi áttekintést, a gyakorlatbani alkalmazását. Különös nehézséget jelent, hogy a visszautalásokban keverednek olyan jogorvoslatok is, amelyek nem is a nyomozási bíró kompetenciájába tartoznak; például a házkutatást elrendelő határozat elleni panasz elbírálások. [215.§ (4) bek. b. pontja utal a 207.§ (2) bek. e) pontjára, ami visszautal a 149.§ (3)., 150.§ (2). bekezdésében foglalt határozatok elleni panaszokat elbíráló határozatokra]. Célszerűbb lett volna az amúgy is túlságosan részletező törvényben nevesítve megfogalmazni a fellebbezéssel nem támadható határozatokat.

A joghatályos fellebbezést a megyei bíróság másodfokú tanácsa tanácsülésein bírálja el, miután azt az iratokkal együtt a nyomozási bíró – a beérkezésüket, illetve a nyitva álló határidő lejártát követően – haladéktalanul megküldi. Ezeknek a nyomozás során hozott másodfokú bírói határozatoknak azonban a jogerejéről, az ezekkel kapcsolatos esetleges rendkívüli jogorvoslatokról a Be. nem tartalmaz rendelkezést.

A fellebbezésnek nincs halasztó hatálya a végrehajtásra a személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó kényszerintézkedések esetében. Ha ilyen körben azonban megszüntető határozatot hoz a nyomozási bíró és ezt csak iratok alapján teszi (pl. előzetes letartóztatás tartamát nem hosszabbítja meg) az ezzel kapcsolatos ügyészi fellebbezésnek – feltéve, ha nem ő indítványozta a megszüntetését – halasztó hatálya van, az elbírálásáig nem hajtható végre.

Így fordulhatott elő a gyakorlatban az a furcsa és a jogbiztonságot nem szolgáló eset, hogy hat hónapos előzetes letartóztatást követően a nyomozási bíró nem rendelte el ülésen az ügyészi indítványnak megfelelő hosszabbítást, hanem megszüntette a kényszerintézkedést a két idős terhelttel szemben. Mivel ülésen hozta a határozatot, nem pusztán iratok alapján, az ügyészi fellebbezésnek nem volt halasztó hatálya, a terhelteket szabadították. Ám a másodfokú bíróság helyt adott az ügyészi fellebbezésnek és egy hét múltán - a terheltek legnagyobb megdöbbenésére - házukban elfogva, a végrehajtó rendőrök visszazállították őket a büntetésvégrehajtási intézetbe, az előzetes letartóztatás folytatására.

III. Zárógondolatként

A nyomozási bíró intézményének bevezetésével a magyar büntetőeljárás kódex komoly lépést tett a nyomozás feletti törvényességi garanciák körében. Megteremtette a független, pártatlan bírói kontrollt már az eljárás kezdeti, előkészítő (nyomozási) szakaszában a legkényesebb emberi jogokat érintő területen: a kényszerintézkedéseknél, valamint a titkosszolgálati eszközöknél. Ez utóbbi – akár határőrségi - alkalmazása is napjainkban már elengedhetetlen az egyre bővülő, szervezettebbé váló bűnözéssel, bűnelkövetésekkel szemben. Így léte, funkcionálása megkérdőjelezhetetlen, csakúgy mint jogállami felügyelete.